

2. ССРЭ Конституциясыз болгаш ССР Эволюцияны хоойларына ССРЭ-нин бүгү девискээринге чылдаш чок бүгүн дээди эргедиг болурун доктадыр.

3. Чуртту эргелен башка-рарынга болгаш онза байдалдын чуртунун Лаоштин боттандырырынга ССРЭ-ге Онза байдал талалы-биле күрүне комитетин (ССРЭ-нин ОБЕКК-зини) дараазында составтыг кылдыр

4. ССРЭ-ге ОБКК-ни шпиктирлерин эрге-чыгарынганы болгаш эргелен башка-рарынганын бүгү органын ырыны албан-дүжээлди кижилерин болгаш мамалыктарынын ССР Эволюцияны бүгү девискээринге чыгыш дээди чокка күөседири албан болурун доктадыр.

Г. ЯНАЕВ
В. ПАНЛОВ
О. БАКЛАНОВ
1991 чылдың август 18

1991 ЧЫЛДЫҢ БИРГИ ЧАРТЫНЫҢ ТҮҢНӨЛДӨРӨ

(Төмүрү, Эгеиз 2-ги артында)

1991 чылдың бирги чарты			
Херек	1990 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына
Чонунун херектел бараннары	22.1	90.4	
Ош иштинде:			
Аш-чөм бараннары	45.2	82.4	
Экспорт суксунар	16.6	109.1	
Улетпур бараннары	8.8	87.0	
Чик улетпур бараннары	16.5	98.7	
Экспорт суксун өртөн санаваска, чонунун херектел	6.8	68.7	
Бараннун бүдүрүн өртөн чылдаанын 11.3 миллион			
Рубльге ээшти бүдүргөн, азы 13.1 хуу болгон			
Бирги чартык чылда аш-чөм бараннары өртөн чылдын бирги чартынын деңгээлинен 9.6 миллион рубльге ээшти бүдүргөн			
Аш-чөм продуктуларынын чамалык хевирлерин бүдүргөн 1991 чылдын бирги чартынын түннөл-биле көргүзгө мыйдыг:			

1991 чылдың бирги чарты			
Херек	1990 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына
Эт (үлөтпур ажалдап кылышкыны), тонна	1746	62	
Колбаса кылыгылары, тонна	876	83	
Мал саржаа, тонна	98	54	
Чалаа сүт продуктулары (сүтче шилчидерге), мун тонна	12.7	26	
Аш-чөмнүн балык продуктулары, тонна	82	85	
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгылары, мун тонна	16.4	105	
Кондитер кылыгылары, тонна	1139	91	
Далган, мун тонна	13.6	90	
Аржаан сугар, мун декалитр	11	27	
Экспорт суксунар, мун декалитр	115	82	
Зарпеное, тонна	166	115	

Эрткен чылдын бирги чартына деңгээлге, мал саржаан бүдүргөн 84 тонна, этти—1086 тонна, колбаса кылыгыларын—179 тонна, чалаа сүт продуктуларын—2.1 мун тонна, далганын—1.6 мун тонна, экпорт суксунарларын—26 мун декалитр, кондитер кылыгыларын—113 тонна, аржаан сугарын—31 мун декалитр, аш-чөмнүн балык продуктуларын—15 тонна ээшти бүдүргөн.

Чонунун херектел бараннары бүдүргөн чылдаанын 1699 мун рубльге азы 5.7 хуу ээшти бүдүргөн. Чонунун херектел бараннары бүдүргөн чылдаанын 1991 чылдын бирги чартына

1991 чылдың бирги чарты			
Херек	1990 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына
Эт (үлөтпур ажалдап кылышкыны), тонна	1746	62	
Колбаса кылыгылары, тонна	876	83	
Мал саржаа, тонна	98	54	
Чалаа сүт продуктулары (сүтче шилчидерге), мун тонна	12.7	26	
Аш-чөмнүн балык продуктулары, тонна	82	85	
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгылары, мун тонна	16.4	105	
Кондитер кылыгылары, тонна	1139	91	
Далган, мун тонна	13.6	90	
Аржаан сугар, мун декалитр	11	27	
Экспорт суксунар, мун декалитр	115	82	
Зарпеное, тонна	166	115	

1991 чылдың бирги чарты			
Херек	1990 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына
Эт (үлөтпур ажалдап кылышкыны), тонна	1746	62	
Колбаса кылыгылары, тонна	876	83	
Мал саржаа, тонна	98	54	
Чалаа сүт продуктулары (сүтче шилчидерге), мун тонна	12.7	26	
Аш-чөмнүн балык продуктулары, тонна	82	85	
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгылары, мун тонна	16.4	105	
Кондитер кылыгылары, тонна	1139	91	
Далган, мун тонна	13.6	90	
Аржаан сугар, мун декалитр	11	27	
Экспорт суксунар, мун декалитр	115	82	
Зарпеное, тонна	166	115	

Дараанын үлөтпүрүнүн продукциясы (болжаадырылган) норма өртөн баага, мун рубль

Трикотаж кылыгылары, мун кезек

Ош иштинде чыгарга

Кидис идик, мун эжеш

Ук кылыгылары, мун эжеш

Ош иштинде чыгарга

Хөм идик, мун эжеш

Мебель мун рубль

Эрткен чылдын бирги чартына деңгээлге, мал саржаан бүдүргөн 20 мун эжешке, хөм идик—13 мун эжешке, дараанын үлөтпүрүнүн продукциясы болжаадырылган норма өртөн баага—12 мун рубльге, мебель—560 мун рубльге ээжеш.

Күрүнө болгаш кооперация салымын үрмөктөп саар баран саарылгазынын нити хөмчөли 262 миллион рубль болгон болгаш өртөн чылдын бирги чартына деңгээлге херек кырында өртөктөн 60 миллион рубльге өскөн. Дүштүргөн өртөктөргө ол 17 миллион рубльге кызылган.

Чонунун херектел бараннары бүдүргөн чылдаанын 1991 чылдын бирги чартына

1991 чылдың бирги чарты			
Херек	1990 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына
Эт болгаш эт продуктулары	81		
Балык болгаш балык продуктулары	103		
Мал саржаа	34		
Унун сүзү	66		
Маргарин продуктулары	35		
Чалаа сүт продуктулары	69		
Чуурга	63		
Чигир	78		
Кондитер кылыгылары	92		
Шай	70		
Хлеб продуктулары	104		
Картофель	32		
Ногаалар	69		
Чимис болгаш цитрус	40		
Экспорт суксунар, аржааннар	76		
Чимис болгаш ногаа чулдулары	93		
Экспорт суксунар	103		
Таакпы кылыгылары	96		
Идик-хөп, пөс-тавы	68		
Трикотаж кылыгылары	50		
Ук кылыгылары	85		
Хөм идик	48		
Саяа болгаш синтетиктиг чуур херекселдер	46		
Мебель	63		
Радиоприемниктер	97		
Телевизорлар	50		
Соодукчулар болгаш докурчулар	95		
Хөп чуур машиналар	125		
Электрорубесостар	60		
Магнитофоннар	39		
Мотоциклдер болгаш мотороллерлер	63		
Чалаа-терелер болгаш мопедтер	87		
Чик автомобилдер	58		
Шекер	83		
Фотоаппараттар	35		

Аш-чөмнүн чыгууа продуктулары-биле чонун хандылары ам-даа чөтөс болуп арттышаан. Эрткен чартык чылда деңгээлге эт болгаш колбаса кылыгыларын, чигирин, чуурган кондитер кылыгыларын, маргаринин, мал болгаш унун сүзү саары ээжеш. Картофель, ногаа болгаш чимис садып алырга чон берелде турар.

Чонунун херектел бараннары бүдүргөн чылдаанын 1991 чылдын бирги чартына деңгээлге хөмчөли өскөн: ике эди—2.3 катал, хөмчө эди—2.4 катал, картофель—2.9, моокоз, огура, дуузан помидо—2 катал.

Улетпур бараннарына чонун негелдези күсеттин-мейн турар. Дараанын, трикотаж кылыгыларын, идик, пөс-тавы у аймаа чедишес. Культура амыдырал херектелерин болгаш ажил-агый бараннарына негелде ам-даа улут.

Телевизир ачы-дуузын хөмчөли 24.9 миллион рубль болгон ол дээрке өртөн чылдык бо үзөнгө деңгээлге.

нээрке 192 мун рубль хөй болуп турар. Чонга ажилдап турар черини аайы-биле ыяшты, туудат материалдарын, кондицияга дүшпөс кылыгыларын, бүдүргө артыкчыларын 715 мун рубльге (эрткен чылдын бирги чартында дүштүргөн өртөк-биле 70 хуу) саткан.

Республиканын бүдүргөдөрү болгаш организациялары чонга амыдырал ачы-дуузын 7.3 миллион рубльге чедирген, ол дээрке өртөн чылдын бо деңгээлден 315 мун рубль хөй. Амыдырал ачы-дуузын хөмчөли өзүп-даа турар болза, чонун чамдык ачы-дуузага негелдези бүрүн хандыртпайн турар. Оларын араанын да бажынар септелгези, идик-хөп септел чамалары болгаш даараары кирип турар.

Бо ачы-дуузын чамдык хевирлерин бижип демдегелеп алган, бир чыл өртөндө кылып берип турар. Эртежор чууга материалдар болгаш дүржүлгалыг ажил-адамчылар чогунаан ачы-дуузын бо хевир сайзырайын турар.

Чуртталга тууду.

Чуртталга бажынаарынын болгаш социал-культура азырындын объектилеринин туудунга бүтү дөстөрөн 73.8 миллион рубльти түзүргөн, республиканын улус ажил-агыйнын инвестициязынын нити хөмчөлине оон үлү 53.6 хуу болгон. Чуртталга туудунга 55.7 миллион рубль түнгөн. Бо чылдын ол сорулгачтарга төптүктөн акча-хөргө 47.9 хуу улгаткан а бүдүргөдөрүн акша-хөргөни бажык беш катал кызылган.

Акшалаң-тошкышкынын бүтү дөстөрүнүн күсөли-биле (чонун ботталынын хуу аш-чөмнүн хөмчөли болгаш банк чөзөлини катал саналган) 704 төбөлүктөн метр нити түзүлгө 41.8 мун дөбөлүктөн метр кызылган аш-чөмнүн күсөлине, ол дээрке өртөн чылдын бирги чартына деңгээлге 13.6 хуу ээжеш.

Долгандыр турар хүрээлелдин байдалы

Бирги чартык чылда агаарже хоралыг чулдуларын 21.5 мун тоннаын үндүр октаан. Дайка хөй бүдүргөдөр агаар бассейниче хоралыг чулдуларын 614 тоннаын хөй-нү үндүр октаан. Ол дээрке «Каа-Хөм» районын, Кызылдын чыгыш-чыгыш төвү, Республика АТБ-ин, Кызылдын хөм парохолствооз, «Тыва агроулетпур туудунун» АТБ-ин болгаш аске-даа бүдүргөдөр-дир.

Агаарже бок үндүр октаарынын номаанын көвүдөткөн 23 бүдүргөдөр Б-йтке камгалалынын талаа-биле күрөм илереткен. Ол хыналдааларын түннөл-биле амми-нистативтиг харыскалга аябан-туузалт-лаа, амаа, дө 40 күнчүн омаган. 129 мун рубль түнүг илереткен хөйүл багытп тургускан, 66 мун рубль түнүг тор-гаалды тыркан.

Көм-хөрек үлгөдешкинини

1991 чылдын бирги чартында Тыва АССР-нин ишти-ки херектер органы 4.9 мун көм-хөрек үлгөдешки-нини бүртүктү, ол дээрке өртөн чылдын бо үзөнгө 10.5 хуу хөй 10 мун күнчө омаашты өртөн чылдын бирги чартында 141 көм-хөрек үлгөдешкинини турган болза, бо чылдын 137 четкен.

Январь — июнь айларда күрүкенин болгаш хөй-ни-тинин өңч-хөргөни оолаар чөтүк 478 катал болгон, хамаатыларынын хуу өңчүзү оолаар чөтүк 21 мун. Ол үлгөдешкинини азулдези тус-тузунда 8.4 болгаш 45.3 хуу болгалаан.

Улетпур

Ажил-агый харылааларынын үзүлгени, бүдүргө-нин, күш-ажылды болгаш керээни сагыла-чурумуну номаанын улетпур продукциянын бүдүргөн чыгарга-ан. Оон хөмчөли өртөн чылдын бирги чартына де-нээрке 11.3 миллион рубльге (7.4 хуу) ээжеш.

Бирги чартык чылда күш-ажылдын бүдүргөдөрү өртөн чылдын бо үзөнгө деңгээлге 1.1 хуу өскөн.

Керээлиг хүлээлелерин үзүлгенин түннөлде херектелерге чедир берейн барган продукциянын хөмчөли 9.4 миллион рубль болгон, оон күсөлдөзи бүдү-рүлгөдөрүн 34.4 хуу (1990 чылдын бирги чартында тус-тузунда 4.2 миллион рубль болгаш 30.2 хуу) хан-дыраан.

1991 чылдын бирги чартында бүдүргөдөрүн бол-гаш каттыжышкынаарынын ажил-чорудулазынын чам-дык көргүзгөдөрү мыйдыг болгон:

Херек	1990 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына
«Тыва даг-дүг» комбинат	1787	92	92
Хөмүр-лаш развози	—	85	84
«Тыва кобальт» комбинат	486	88	90
Кызылдын бажы тулар комбинаты	2635	75	95
«Тыва даг-дүг» БТК	651	82	98
«Тыва туудат материалдары» каттыжышкыны	99	90	—
Кызылдын дараанын фабрикасы	—	128	136
Кызылдын алгы заводу	1238	57	60
Ак-Довурканын дараанын-трикотаж фабрикасы	923	92	92
«Тыва ыяш улетпур» каттыжышкыны	—	115	125
«Тыва чурт улетпур» каттыжышкыны	387	99.0	102
Автосетелге заводу	38	68	89
Ном үндүрер чер болгаш полиграфия комитети	—	103	106
«Тыва эт-сүт улетпур» каттыжышкыны	39	84	83
«Тыва агроулетпур туудат» каттыжышкыны	865	64	83
«Тыва балык ажил-агый» каттыжышкыны	—	118	127
Кызылдын гараа хүлээп алыр бүдүргөдөрү	—	90.0	101
«Тыва гараа улетпур» каттыжышкыны	—	123	126
«Тыва ыяш ажил-агый» каттыжышкыны	13	102	98

Керээ сагыла-чурумун Би-Хөм районода бүдүргө-лерин 75 хууу, Каа-Хөмде—86.7, Улут-Хөмде—50, Тес-Хөмде—50 Барыын-Хөмчөтө—44.4, Кызыл хоорайда —29.6, Талдыла—25, Чөөн-Хөмчөтө—16.7 хууу өскөн.

1991 чылдын бирги чартында улетпур продукция-нын чамдык хевирлеринин бүдүргөдөрүн дараанында чургайлар көргүзгө:

Херек	1990 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына	1991 чылдың бирги чартына
Хөмүр-лаш, мун тонна	449	85	
Ыяш үндүр сөөртүлгези, мун сыйрыг кубометр	140	87	
Ош иштинде тууду ыяжы	127	85	
Дидиг материалдар, мун кубометр	44.8	79	
Сонга болгаш эчки блоктары,			

мун дөбөлүктөн метр	21.1	73
Туудат туубузу, миллион кезек	19.7	87
Чылаа демір-бетон конструкция-лар болгаш кылыгылар, мун кубометр	26.3	53
Сорттук даг-дүг, мун тонна	62.7	89

Агроулетпур комплекзин

1991 чылдын дүжүдүгө ажил-агыйларын бүтү кате-горияларын тараан шөдү 277.1 мун гектар болгон, өртөн чылдаанын деңгээлге 4.9 гектар азы 1.7 хуу ээжеш болгон. Колхозтар болгаш совхозтар 273.9 мун гектар черге тараа чаштырган, 1991 чылда 278.8 мун гектар турган. Тарааны чазын чажарынын планын колхозтар болгаш совхозтар күсөлтөзүн (91.2 хуу), тараа культуларынын планнаан шөлүгүн 99.1 хуууна, чаягыс чылдыг сизини—80.3 хуууа, ногааны—71.2 хуууа, куку-рузаны—68.2 хуууа тараан. Картофель олутурунун планын бо чылдын күсөлтөзүн.

1991 чылдын июль 1-де байдал-биле 75 колхозтарга болгаш совхозтарга (шүптү саны 80) ажил-агыйлар иш-тиник аренда керээзин ажалдап турар, оларын иштин-де 8 совхозта бүтү салбырлар аренда керээзинче шил-чези. Арендаторларга берген тарылга шөлдеринин хөм-чөли 305.5 мун гектар азы бүтү шөлүгү 75 хуууу.

1991 чылдын июль 1-де байдал-биле республикада 100 тараачын ажил-агый бүртүктүнгөн. Оларын 86-зынга 11.1 мун гектар черин берген, бир тараачын ажил-агыйга 100 ажал гектар чер омаажып турар. Оон аныкта бистин республиканын 19.5 мун чурттакчы өг-бүлелерин-ге 1.4 мун гектар черин коллективтиг оморд тарыыр кылып берген. Би-Хөм район 100 аг-бүлөгө 8 гектар черин сад тарыыр кылыр тускайлаан.

Республикада мал чөмөни б-леткен өртөн чылда-ны дө, орайтап эгелеш. Июль 8-те байдал-биле респу-бликанын 5 районун сизин негелдези керээзи болуп ту-рар. Нитиин-биле чөмөриле элииндези-биле 603 тон-на чөмө бөлеткен, өртөн чылдын 831 тонна турган.

Дүжүт ажаар техника бөлеткелди совхозтарда болгаш колхозтарда оожум чоруп турар. Июль 1-деги байдал-биле тараа ажаар комбайнаарын чүгө 48 хуууу, мал чөм ажаарларын 51 хуууу, картофель ажаарларын—55 хуууу, жаткаларын чүгө 57 хуууу бөлен турган. Сүт-Хөм, Бай-Тайга, Барыын-Хөмчөт болгаш Каа-Хөм рай-оннарын совхозтарында тараа ажаарына бөлен ком-байнаар чүгө 29-34 хууу. Мал чөм ажаар техниканы ба-за бүрүн бөлеткелди албаан турган. Трактор косилкалары, граблелер болгаш пресс-подборщиктер июль 1-де байдал-биле 63-66 хууу бөлеткелдинин турган. Сизин негелдези ут техника Эркин районода шүтт бөлен эгес турган, 22 пресс-подборщиктер чүгө 2-ин бөлен, 41 косилканын 10-у, трактор граблелерин 26.9 хуууу бөлен турган. Мөңгүн-Тайга районун совхозтарында техниканын чүгө-ле чартык бөлен.

Республиканын совхозтары мал продуктуларын бүдү-рерин 1990 чылдын бирги чартына деңгээлге мыйчаар ээжешкен:

1 чартык чыл	1991 чылдын 1990 чылга деңгээлге, хуу-биле
Малдык болгаш күштүн кол-код хевирлеринин өдү (дирит деңгээл) — мун тонна	6.6 5.3 81.4
Хөй дүг — тонна	362 298 82.3
Сүт — мун тонна	17.4 14.8 84.9
Чуурга — млн борбак	30.4 26.8 88.1

Эт бүдүргөдөрүн чүгө ийи районун ажил-агыйла-рына көвүдөз: Сүт-Хөмде—108.2 хуу болгон Би-Хөм-де—100.8 хуу, Барыын-Хөмчөт, Өвүр, Улут-Хөм, Талды, Каа-Хөм болгон Кызыл районнара эт бүдүргөдөрүн 20-30 хуу кызырлан, Бай-Тайга—2 ажал катал кы-зырган.

Бо чылдын баштайгы чартында сүт бүдүрер талаа-зы-биле эң эки көргүзгөдөр Би-Хөм районун совхозта-ры (123 хуу) алган, эске районнар сүт саалазын дыка кызырган Өвүр болгаш Улут-Хөм районнарын совхоз-тары 35 хуууу ажал кызырган, а Току, Каа-Хөм, Тес-Хөм болгаш Кызыл районнар 21-26 хуу ээжешкен бо-луп турар. Бир ичтен алыр сүттин хөмчөли респу-блика нитиин-биле 106 килограммга, азы 12.8 хуу ээ-жеш, 11 районун колхозтары болгаш совхозтары сүт саалазын кудулдаткан, оон иштинде Мөңгүн-Тайга бо-лгаш Каа-Хөм районнар 30 ажал хуу, Улут-Хөм—28 хуу, Току—22.7 хуу, Кызыл—21.8 хуу кызырган.

Куш фабрикасы январь—июнь айларда 1990 чылдын бирги чартында 3.6 миллион борбак чуурган ээжеш-ти алган. Төрүр дагалар 1990 чылда 119 чуурга берип турган болза, бо чылдын 111-ин берген.

1991 чылдын бирги чартында хөй дүгүн 64 тонна, азы 17.7 хуу ээжешти бүдүргөн, био хойдан кыргып алыр дүг 60 грамм (430 турган болза, 370 апарган) ээжеш.

Дүк бүдүргөдөрүн ээжеш турар чылдаанын болза Сүт-Хөм, Би-Хөм, Каа-Хөм болгаш Току дөз иштин чамдык районнарын хөй кыргылазынче хөмчөп кирген.

Бүтү категорияларын ажил-агыйларын күрүгө мал продуктуларын январь—июнь айларда сатканын көргүзгө мыйдыг:

Бирги чартык чыл	1990 чылда	1991 чылда	1991 чылда
------------------	------------	------------	------------

